

Ka whānau mai te reo

Kia rite!

Getting ready to move
Te reo Māori and transitions

Kia rite! te tuarua o ngā pūrongo mō te kōkiri kaupapa Māori e mōhiotia nei ko *Ka whānau mai te reo*. Ko tāna he tūhura i ngā mahi whakatau take a tēnei mea te whānau mō te whanaketanga reo Māori i ngā taumata nekehanga matua e toru: te ekenga ki te whā tau me te whakauru atu ki te Tau 1, te neke ki te kura tuarua, ā, ki tua atu hoki i te kura tuarua. Tētahi anō o ana mahi he tiro ki ngā āhuatanga e tautokonga ai te whānau ki te kōrero Māori. He whakarāpopotanga tēnei mō ā mātou kitenga.

HE AHA I TIROHIA AI NGĀ NEKEHANGA?

Ko ngā whakawhitinga he wā e whakaaro nui ai koe mō ō tūmanako me ō moemoeā mō te reo – he aha hoki ngā huarahi mātauranga e eke ai koe ki aua taumata.

He tika pū te kī, mā te katoa (ngā whānau, ngā kaiako, ngā kura) e whakauru ki ngā mahi whakamahere, e tino pai ake ai aua nekehanga ki ngā wāhi hou.

HE REREKĒ TONU NGĀ MOEMOEĀ O TĒNĀ WHĀNAU, O TĒNĀ WHĀNAU MŌ TE REO

He rite tonu te whānuitanga o ngā moemoeā mō te reo Māori ki te rerekētanga o tēnā whānau, o tēnā whānau. Kei te hiahia ētahi whānau kia tupu ā rātou tamariki hei tino kaikōrero matatau ki te reo, kia mōhio hoki ki ngā tikanga. Ko ētahi atu whānau ka hari kia noho mai he taumata reo Māori i ā rātou tamariki e mōhio ai ia ki a ia anō, ki tōna ao, ki tōna whakapapa nō reira mai ia. Ka rerekē pea ngā tūmanako o ngā whānau mō ia tamaiti o te whānau, ā, ka rerekē pea ngā tūmanako o ngā tamariki i ō rātou mātua. Mō te tini o ngā whānau, ko ngā tūmanako mō te reo mō ngā rā kei mua kia pakari tonu ngā hononga o ā rātou tamariki ki ō rātou whānau, hapū, iwi, me te marae o te wā kāinga.

HE UAU TE KŌWHIRI ARA MĀTAURANGA REO MĀORI I ĒTAHI WĀ

I Aotearoa nei, kāhore te nuinga o ngā whānau e whai wāhi i runga i te ngāwari ki ngā whiringa mātauranga reo Māori katoa. E taea ai tēnei, me mātua eke te maha o ngā horopaki au reo Māori ki

ō te reo Pākehā. Kāore i pēnei i tēnei wā. Ka noho whāiti tonu ngā whiringa ki ērā o te wāhi e kōwhiri nei rātou kia noho rātou, ā, kei te kōwhiri te nuinga i ngā kura au reo Pākehā.

ME WHAKAPAKARI HAERE TONU KOE I Ō MŌHIOTANGA REO, ME Ō PŪKENGANGA REO

Ka tere poroa te akoranga reo (te akoranga ka whanake haere tonu i runga i tō mōhiotanga me ō pūkenga) i roto i ngā nekehanga ki kura hou, i ngā nekehanga rānei ki takiwā kē. Mehemea kāore kau he whiringa papai mō te akoranga reo Māori, he hononga rānei i waenga i ngā hōtaka reo Māori o te wā, ka raru pea te akoranga i te reo. Ka hokia anō tēnei raruraru i tēnā wā, i tēnā wā, i te nekenekehanga o te whānau ki roto i ngā kura whakahau hou o te pūnaha mātauranga, i te pakeketanga o ā rātou tamariki.

Mō ētahi whānau, he tika te kī he rite ki te tākaro ‘he nakahi, he arawhata’, ina neke haere i roto i te pūnaha mātauranga, otirā ko te au reo Pākehā te wāhanga tino pāhekeheke. Kei te āhua o te makanga o te tapaono te angitu, te kore rānei e angitu, otirā i tēnei horopaki, kei te whiringa kura, rangatū kura rānei, te huarahi ki te angitu rānei, ki te uaua rānei.

Tērā pea e rua ō tau papai, he tau korekore i muri, ka piki, ka heke, ka piki, ā, ka heke anō. E mōhio ana au he moemoeā mō raurangi te reo, engari mōku ake, ka tino eke mehemea he ture tonu te whakarato i te akoranga reo Māori mā ngā tamariki katoa, puta noa i te pūnaha mātauranga.

Ahakoia he uaua te whai wāhi ki ngā whiringa mātauranga me ngā huarahi e tika ana mō tōu whānau, ka taea, ā, kei te tino kōkiri ētahi whānau i te kaupapa kia eke.

ĒTAHI ĀHUATANGA I KĪA MAI AI E NGĀ WHĀNAU, HEI WHAKANGĀWARI AKE ĒNEI I NGĀ NEKEHANGA MŌ RĀTOU

Ngā huahuatau aro ki te whānau

Me uru mai te whānau katoa

E hiahia ana au ki te āwhina i tētahi kaupapa aro ki te reo Māori, heoi anō, e kore e taea nā te mea kei taku taha tonu ētahi tamariki nohinohi kāore e taea te haere mai me au.

Piri atu ki ētahi atu whānau

He rawe mehemea ka whakatūria he rā e ngā kura o te rohe me ngā kura, e haere katoa mai ai ngā kōhanga reo o te rohe, ā, ka haere he pānui mō tētahi kōnohohete hei whakawhanaunga ki a rātou ... te hunga whai pēpi ōrite te pakeke, e tīmata tahi ai i te kura me ā mātou pēpi, ina hoki he mea nui ina haere tō pēpi ki te kura.

Kia nui atu te mahi tahi a te kōhanga/ Pūtahi tamariki nohinohi me ngā kura/schools

Me tū he rā hei hui ki ētahi atu kura, whānau hoki, me aro ki ngā tamariki me te reo ka haria mai e rātou.

Kia āhei ngā ākonga mai i ētahi atu kura tuatahi whai reo kia haere mai ki te kōhanga reo ki te mahi tahi ki te akomanga nekehanga – ko mātou rānei ka haere ki reira.

Haria mai ētahi o ngā tauhou ki te kōhanga ki te kai ki te whakawhanaunga noa rānei. Hei ngā rā whakawātea kaiako, ka taea pea e ngā kaiako te peka mai ki te kōhanga ki te whakapakari whanaungatanga.

Ākina ngā kaiako mai i ngā kura reo rua kia haere mai ki te kōrero ki ngā mātua ki te kī, 'Koia ēnei ā mātou mahi, kei konei hoki mātou ia rā'.

He huahuatau aro ki ngā kura

Te whakawhiti kōrero me te whanaungatanga

Whakaūngia te whakawhitinga kōrero ngāwari ki ngā mātua.

Whakatipuria he whanaungatanga pakari i waenga i ngā kura.

Whakaritea he haere mā ngā kura mō ngā rōpū whānau pakupaku me ētahi pānui auau.

Tirira he tauira mō ngā mahi nekehanga i waenga i ngā kura.

Whakatūngia he hui whānau hei matapaki ki ngā whānau mō ngā mea ka ākona.

Horaina he whāinga wāhi mā ngā ākonga mai i taua kura anō kia huihui anō rātou hei te Tau 9.

Te whakamana i ngā hiahia o te hunga ako reo tuatahi, reo tuarua hoki

Hangaia he tohu kura tuarua e hāngai ana mō ngā ākonga rumaki, tae atu ki ngā ākonga reo tuarua.

Horaina mai he rauemi reo-rua.

Te Reo Māori i roto i ngā kura au Reo Pākehā

Whakatikaina te noho mokemoke o ngā kaiako i ngā kura au reo Pākehā mā te hanga kupenga i waenga i ngā kaiako au reo Māori me ngā kaiako au reo Pākehā.

Whakatikaina te noho mokemoke o ngā wāhanga reo Māori, tikanga Māori i roto i ngā kura au reo Pākehā, mā te whakaū i tētahi huarahi kura katoa ki te tautoko i te reo Māori.

Whakatūria ētahi atu rumaki i ngā kura auraki e tautokona ana e te kura katoa.

Nā te whānau i kōkiri

Ka nuku tētahi whānau ki tētahi kura tuatahi, he iti noa iho te aro atu ki te reo Māori me ngā tikanga. Kāore tēnei āhua i hāngai ki ngā moemoeā tiketike o tēnei whānau mō te reo Māori mō rātou, nā reira ka huri tētahi matua ki te wero i te kura.

Kāore kau ō mātou reo Māori ... Ka huri au ki te tuhi reta ki te kura me te kī, 'He aha tā koutou e mahi nei hei hora mai i te reo me ngā tikanga Māori i tō kura? E aha ana koutou e hoa mā, he aha tā koutou koha ki a mātou ko taku tamāhine, e noho tonu mai ai ia ki konei?'

Ko te tīmatanga noa iho tēnei. Ka whakakorikoritia e ia he rōpū whānau ōrite nei ngā whakaaro ki tōna, ā, ka huri rātou ki te ātete i te kura kia huri mai ki te whakatutuki i ō rātou moemoeā, me te kawē kē i ngā whakaro o te kura mō te mātauranga reo mā te Māori. Te ekenga ki te mutunga o te tau kua noho mai he kaiako ki ia karaehe ki te whakaako i te reo, kotahi haora i te wiki. Te taki i muri mai kia whakatūria he wāhanga reo-rua. Nā te upoko pakaru, te whakapakari whanaungatanga me te mahi kaha, kua tutuki te whāinga kia tū he wāhanga reo rua i roto i te kura au reo Pākehā.

[I mate mātou ki te whawhai] ki te whakatū wāhanga reo-rua. I haere mātou ki ērā atu wāhanga reo-rua o te rohe, kia ako mātou me pēhea, me pēhea hoki te tuku tāpaetanga ki te Poari Kaitiaki. I haere mātou ki te Tāhuhu o te Mātauranga ki te tiki ... aue..kāore mātou i haere ki te Tāhuhu, engari i te hiahia mātou i te reo, he ngākau-nui, he whakapono mātou ki tā mātou kaupapa, nā reira ka haere mātou ki te Tāhuhu, ka pātai atu 'He aha ngā mea hei pounga mā mātou i te tuatahi?' ā, kua eke a Maraea ki te 11 tau ināianei, kua 5 tau te wāhanga reo-rua e haere ana.

He aha kei te tautoko i te whānau kia kōrero Māori?

He maha ngā āhuatanga tautoko i te whānau kia kōrero Māori – te horopaki, te aronga whakaaro, ngā pūkenga me ngā whāinga wāhi, te whakaaro mō ngā mea tino hira, tae atu ki ngā waiaro o te tangata ki te reo Māori me te noho hei Māori, ngā herenga ki te reo, me te ahurea o te ako.

NGĀ HOROPAKI REO TAKATIKA

I ngā whenua e mōhiotia ana ko te noho reo-rua, reo-huhua rānei te āhuatanga o ōna tāngata ia rā, ia rā, he tere tonu te whakawhitiwhiti o ngā kaikōrero mai i tētahi reo ki tētahi, kei te āhua tonu o te horopaki. Ko te reo Māori tētahi o ngā reo whai mana o Aotearoa New Zealand. E puāwai ai te reo Māori, me mātua wero ngā whakapono o te iwi whānui ki tēnei mea te reo kē me te whakarite taupā e poipoia ai te kōrerotanga i te reo.

E mea ana hei a raurangi ka whai reo huhua aku tamariki - ka waiho te reo-rua ki muri - ā, ka eke ki ngā taumata i ā rātou mahi katoa.

TE ARONGA WHAKAARO, NGĀ PŪKENGA ME TE WHĀINGA WĀHI

Mō ngā whānau, kei te āhua motuhake o te tamaiti, tōna māia, ōna pūkenga me ōna mātauranga, tōna whāinga wāhi ki ētahi atu kaikōrero (waihoki, me hunga ērā e hiahia ana anō hoki ki te kōrero, rite tonu ki ngā tamariki), ā, mā ēnei mea katoa, hei tohu mehemea ka kōwhiri te tamaiti ki te kōrero i te reo.

E kore e eke i te aronga whakaaro anake, i te hiahia noa iho rānei ki te kōrero i te reo. Ahakoa tō hiahia ki te kōrero Māori, me noho mai ki roto i a koe ngā pūkenga me ngā whāinga wāhi kia kōrero ki ētahi atu kaikōrero i te reo. Waihoki, me aro ō whakaaro kia kōrero, kia tino puāwai ō pūkenga me ō whāinga wāhi.

Ko ētahi whānau e tino anga ana ki te whakatikatika i tō rātou kore reo mā te ako i te reo i ngā akoranga i te pō. Ko ētahi i rapu whāinga wāhi mā te pōwhiri kaikōrero i te reo ki ō rātou kāinga, mā te whai wāhi rānei ki te au akoranga reo Māori. Ko ētahi whānau i peke ki runga i ngā maioro o ngā tau tuatahi nā te kimi kaupapa hōhonu mō te ako i te reo (pēnei i te whānautanga mai o ā rātou tamariki ake) hei tō i a rātou kia whakatutuki i te kaupapa. I ētahi wā ka mahi i roto i ngā horopaki he mea whakahau te

kōrero i te reo, kāore he mana whiriwhiri ko tēhea te reo kōrero. Kua ture.

TE POIPOI I TE 'TINO HIAHIA KI TE KŌRERO'

Inā rā te wero nui mā ngā whānau (he rerekē nei ō rātou taumata pūkenga reo) he hanga horopaki e kōrero ai ngā tamariki me ō rātou kaitiaki i te reo Māori ki a rātou anō. Koia i tika ai te kī he mea hira kia ako ngātahi te whānau i te reo Māori. Mā konei ka puta ai he 'tino hiahia' i roto i te kāinga kia kōrero te katoa: ngā pakeke ki ngā tamariki, ngā mātua ki ngā mātua. Mā te pēnei ka huri haere te reo, i te reo ka 'kōwhiria', ki tētahi reo whai mana, whai tūranga hei whakaputa whakaaro mōu ki te ao.

Ākongā

Ngā huahuatau mai i ngā ākongā hei tautoko i te akoranga reo:

- te haere ki ngā noho marae
- he taiopenga
- he hākinakina
- Whakaata Māori, he ataata, he kiriata, ngā reo irirangi ā-iwi
- te pānui pukapuka te reo Māori
- ngā akoranga i te pō, ngā kura reo
- ngā kapa haka mō ngā pakeke
- te piri tonu ki ngā hoa kōrero Māori
- te kōrero Māori ki ngā tamariki nohinohi iho i te whānau
- te whakamahi i ngā rautaki ngahau mō te whakaako me te ako i te reo (arā, ngā tauira kura reo, me ngā tikanga o te Aatārangi
- he rōpū reo Māori 'teitei' 'waenga' 'pāpaku' hoki i ngā akomanga reo Māori, ina kitea he maha ngā taumata reo i roto i te akomanga

HE WAIARO WHAKANUI I TE REO MĀORI ME TE NOHO HEI MĀORI

Mā te akoranga tino pārekareka, ngahau hoki, ka tautokona te tamariki ki te kōrero Māori. Nā te harikoa o te tamaiti kia ako i te reo Māori i puāwai ai ngā mahi i ngā horopaki katoa, i whāi wāhi ai ngā whānau. I te ngahau katoa ngā tamariki ki te huarahi i takahia e rātou ki te kōrero i te reo, he koa te ngākau, he whakanui i ngā mahi katoa, he kaingākau, he hīkaka, he arotahi, he hiamō, he maha ō rātou whakaaro papai, he kimi kōrero. Kua kitea he hua anō i roto i te kimi tikanga e piki ake ai te hari mō te ako, kia noho hoki ko tērā hari hei wāhi nui o te akoranga i te pakeke.

Ina kaingākau, hīkaka, ina ngahau hoki ki te reo, mā reira ka pērā anō hoki te tamariki. He mea hira tēnei: he ngohe ā-whānau tēnei akoranga. He mea rerekē tēnei i te arotahitanga ki te ākongā. He mea nui ngā waiaro o ngā tāngata katoa mō te āhei o te tamaiti ki te kōrero.

Kaiako

Ko ētahi o ngā huahuatau mai i ngā kaiako hei tautoko i te akoranga reo:

- he akoranga whakatipu pūkenga
- he kura reo (he noho marae, rumaki reo Māori, kei te marae te nuinga, me te whakatū akoranga reo Māori ka āta whakatāhuhutia ia rā)
- he akomanga reo rumaki
- he whāinga wāhi kia kōrero Māori ki ētahi atu pakeke
- he kaiārahi/ he kaiako hei toro atu ki ngā kaiako i ō rātou akomanga, hei whakatika hapa, hei whakaahua i te kōrero tika i te reo,
- te whai wāhi mai o ngā kaumātua

NGĀ HERE Ā-REO

Ka kaha ake te tamariki ki te kōrero Māori ki te hunga ka ū ki te reo Māori ina kōrero ki a rātou. He mārama tonu ngā ākongā he mea nui kia nui atu te hunga kōrero Māori ki a rātou, i roto tonu i ō rātou whānau ake, engari kāore i taea i ngā wā katoa.

TE POIPOI AHUREA AKORANGA

I puta ngā kōrero a ngā whānau mō te ahurea kia ako te Māori e kite ai rātou i a ratou anō hei ākongā, i tētahi horopaki tautoko. Hei whakaū tēnei i te painga o te ako ā-whānau, otirā ki te tipu he ahurea ako takatika i tōu kainga, ko te painga atu tēnā.

I tino pakaru mai te whakaaro mā ngā hapa ka hohoro te ako i roto i ngā whānau e mahi ana i ngā horopaki rumaki hōhonu i te reo. Waihoki, ko te whakaaro ha tauhokohoko te akoranga. Mā ngā hapa ka āwhinatia te ākongā, te whānau, me ngā kaiako kia kōrero Māori i runga i te māia. Kei te wātea tēnei pūrongo i te taha o tā mātou pūrongo tuatahi o te rangatū *Ka Whānau mai te Reo*, i tō mātou pae tukutuku.

Te Whānau

Ko ētahi o ngā huahuatau mai i ngā whānau hei tautoko i te akoranga i te reo:

- he kaupapa whakaako i ngā mātua mō te reo me ngā tikanga
- he akomanga ia pō o te wiki, he akoranga i te pō i ngā wānanga, i ō rātou kāinga rānei, i te hapori rānei
- he kaupapa whakaako i te reo me te aronui ki te ako i ngā āhuatanga reo mō ngā wāhi maha
- he pukapuka reo rua
- he papakupu
- he rauemi tuihono
- he whakapuaki taketake mō ngā mea o ia rā
- he whakamārama mō ngā tikanga.

This report along with our first report in the *Ka Whānau mai te Reo* series is available on our website. <http://www.nzcer.org.nz/research/ka-whanau-mai-te-reo-honouring-whanau-upholding-reo-maori>

Ka wātea mai hoki te pūrongo whakamutunga hei te 2015.
Whaapā mai ki a: Nicola Bright,
Te Wāhanga, NZCER
Nicola.Bright@nzcer.org.nz